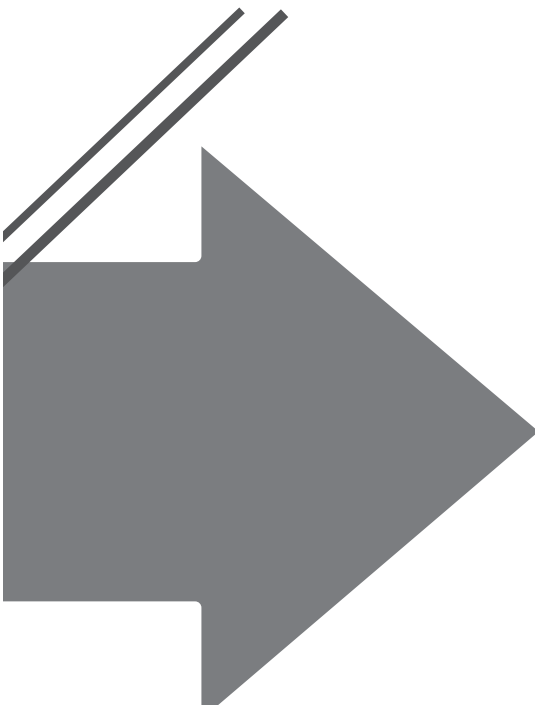

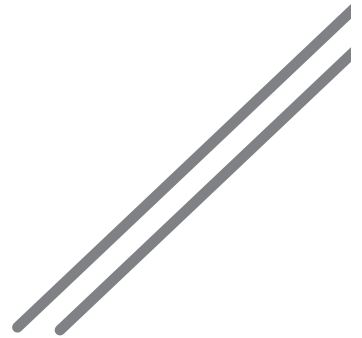
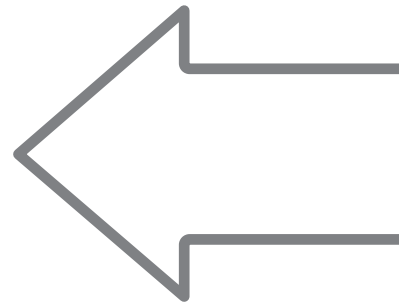
Geven en ontvangen

IN CONTACT MET JONGEREN

Ard Nieuwenbroek,
Judith Kimenai

acco
learn

INHOUD

Voorwoord	9
Deel I Theorie achter het thema geven en ontvangen	11
1. De contextuele benadering	13
1.1 Contextueel benaderen	14
1.2 Vijf dimensies	15
2. De impact van geven en ontvangen	21
2.1 Wat betekent geven en ontvangen voor menselijke relaties?	23
2.2 Geven en ontvangen: een circulair proces	24
2.3 Waar gaat het fout?	24
2.4 De weg naar herstel	27
3. De visie van Nagy, Buber en Levinas	29
3.1 Iván Böszörményi-Nagy (1920-2007)	29
3.2 Martin Buber (1878-1965)	30
3.3 Emmanuel Levinas (1906-1995)	32
3.4 Levinas en Buber vergeleken	33
3.5 Terug naar Nagy	34
3.6 Van theorie naar praktijk	34
4. Een andere kijk op destructief gedrag	35
4.1 De verschillende glazen van de verrekijker	37
4.2 Het schema van onrecht	38
4.3 Zelfvalidatie	40
4.4 Loyaliteit	40

5. Geven en ontvangen binnen actuele thema's	45
5.1 Adoptie	45
5.2 Echtscheiding	49
5.3 Thuiszitters	54
6. Zelfonderzoek: het geven en ontvangen van de begeleider	59
6.1 De subject-subjectrelatie	59
6.2 De keuze voor het vak	61
6.3 De positie van ontvangen	64
6.4 Ervaringen binnen het eigen gezin van herkomst	66
6.5 Reflectievragen	66
Deel II Methodieken en vaardigheden	69
7. Het genogram	71
7.1 Het belang van opa's en oma's	72
7.2 Erkenning door het genogram	73
7.3 Echtscheidingen en nieuw samengestelde gezinnen	75
8. Methodiek van de ethische verbeelding	77
8.1 Drie stappen	79
8.2 Aandachtspunten	84
9. Deparentificatie	85
9.1 Vormen van actieve parentificatie	86
9.2 Destructief of constructief?	87
9.3 Deparentificatie	88
9.4 Aandachtspunten	91
10. Vitaliseren van de zelfvalidatie	93
10.1 Fase 1: Verkenning	94
10.2 Fase 2: Verbinding zoeken met geïtaliseerde context	96
10.3 Fase 3: Vitaliseren van het invloedsbesef	98
10.4 In het kort	100
Deel III Casuïstiek	103
11. Het verhaal van Johan	105
11.1 Hypotheses opstellen	106
11.2 Hypotheses bijstellen	107
11.3 Plan van aanpak	108

12. Het verhaal van Dimphy	111
12.1 Hypotheses opstellen	112
12.2 Hypotheses bijstellen	113
12.3 Plan van aanpak	114
13. Het verhaal van Jasper	119
13.1 Hypotheses opstellen	120
13.2 Hypotheses bijstellen	121
13.3 Plan van aanpak	122
14. Het verhaal van Anne	125
14.1 Hypotheses opstellen	126
14.2 Hypotheses bijstellen	127
14.3 Plan van aanpak	128
14.4 Werken vanuit een hypothese	130
Nawoord	131
Geraadpleegde literatuur	133

1.

DE CONTEXTUELE BENADERING

Een mens heeft maar drie zekerheden in zijn leven: dat hij doodgaat, dat het leven alleen maar bestaat uit onzekerheden en dat hij een kind is van een vader en moeder, bekend of onbekend.

De contextuele benadering gaat dieper in op de relatie tussen ouders en kind, hoewel dat er slechts een onderdeel van is. In dit hoofdstuk leggen we precies uit wat we bedoelen met het begrip *contextuele benadering*. We geven weer wat het is en wat het betekent in de begeleiding van een jongere. Die duiding is volgens ons van belang, omdat pas met behulp van deze kennis duidelijk wordt wat we in dit boek verstaan onder *geven en ontvangen*. Het thema *geven en ontvangen* is namelijk een substantieel onderdeel van de contextuele benadering.

Het begrip *contextuele benadering* bestaat uit twee delen, die beide nader toegelicht moeten worden. Allereerst kijken we naar het woord 'benadering', daarna gaan we in op de vraag wat 'contextueel' precies inhoudt.

Het woord 'benadering' is gekozen in navolging van Jaap van der Meiden, die in zijn boek *Van contextuele theorie naar praktijk* aangeeft dat het contextuele gedachtegoed een heel brede benadering is die zich niet laat versmallen tot enkel contextuele therapie of leerlingbegeleiding. De contextuele benadering is eerder een grondhouding die je aanneemt als basis van je kijk op mensen en op de wereld om je heen.

Het maakt dan ook niet uit in welke setting je met jongeren werkt. Of je dat op school doet, in een buurthuis of als maatschappelijk werker; altijd is de contextuele benadering in te zetten. Het is als het ware de voedingsbodem waarmee je mensen recht doet die het spoor zijn kwijtgeraakt; in dit geval jongeren. Je kunt de contextuele benadering zien als een integrale kijk op mensen, die in iedere methodiek toegepast kan worden. Dat in tegenstelling tot verschillende therapievormen, die juist uitgaan van een versmalde, selectieve kijk op de persoon.

1.1 Contextueel benaderen

Als je het contact met een jongere contextueel benadert, bekijk je zijn gedrag vanuit de contextuele theorie zoals die is uiteengezet door de Hongaarse psychiater Iván Bösözörményi-Nagy. Je vraagt je af hoe iemand zich, in de context waarin hij leeft, relationeel-ethisch gezien tot de wereld verhoudt en vice versa. Welk effect heeft dat op zijn welzijn en hoe geeft of bedreigt het zijn levenskwaliteit? Wat relationele ethiek precies inhoudt, bespreken we in paragraaf 1.2.

Binnen de contextuele benadering vallen intra- en interpsychische processen samen. Dat wat iemand vanbinnen voelt, heeft alles te maken met wat hij ervaart in zijn samenzijn met een ander. Filosoof Levinas deed ooit de uitspraak: "Ik word ik in het aangezicht van de ander." Dat geldt niet alleen voor de hulpvragende jongere, maar ook voor de hulpgever.

Je kunt de contextuele benadering zien als een levensvisie. Dat wat iemand bij een ander ter sprake brengt of aan gedrag laat zien, staat nooit op zichzelf. Het moet altijd in de context worden bekeken. Wanneer mensen, en dus ook jongeren, vastlopen in hun leven, schuilt daar vaak een relationele oorzaak achter in een voor die persoon belangrijke relatie. Daarmee is de contextuele benadering vooral een beschrijving van wat zich in iemands leven afspeelt. Het gaat over het leven zelf en over de mechanismen die in dat leven ontstaan; zowel constructief als destructief. Dat maakt ook dat veel mensen zichzelf herkennen in de contextuele theorie. Zij worden zich bewust van iets wat in hun onbewustzijn al aanwezig was. Iets wat ze al wisten, maar waar ze tot die tijd geen woorden voor hadden.

De theorie die we in dit boek beschrijven, kan om diezelfde reden simpel lijken. Toch valt het in de praktijk vaak tegen om in de begeleiding de woorden te vinden die de juiste snaar raken. Dat komt mede doordat we met de begeleiding faciliteren dat wat onzegbaar is in de relatie met de ander, zegbaar wordt.

De uitdaging van de begeleider is niet zozeer het ondraaglijke draaglijk te maken voor de jongere. Het gaat er veel meer om dat hij de jongere faciliteert de woorden en de beleving te vinden waarmee hij zélf het ondraaglijke draaglijk maakt. De begeleider faciliteert dus slechts; het innerlijke proces moet bij de jongere zelf blijven. Juist contextuele vragen zijn vragen die het mogelijk maken van het onzegbare iets zegbaars te maken.

De volgende uitspraken komen uit verschillende sessies, waarin mensen precies dat aanstipten.

- "Wat we nu zeggen en bespreken, had ik al jaren willen zeggen. Ik had er alleen geen woorden voor. Die heb ik nu eindelijk wel."
- "Ik wist dit wel, maar mijn weten was te ver weg om het ook echt te weten."

1.2 Vijf dimensies

De contextuele benadering is gefundeerd op het contextuele gedachtegoed zoals dat is beschreven door Nagy. Hij ordende de relationele werkelijkheid van ieder mens in vier dimensies. Later voegde hij daar, in samenwerking met zijn vrouw Catherine Ducommun-Nagy, nog een vijfde dimensie aan toe. We bespreken hieronder iedere dimensie en geven voorbeelden zoals die bij jongeren zichtbaar kunnen zijn en van betekenis zijn voor begeleiding.

1.2.1 Eerste dimensie: feiten

De eerste dimensie is de dimensie van de feiten. Het gaat om zaken die niet aan interpretatie onderhevig zijn. Denk bijvoorbeeld aan oorlog, echtscheiding, lichamelijke eigenschappen, adoptie of overlijden. Deze feiten beïnvloeden het leven van de jongere.

In het contact met jongeren kunnen de volgende feiten aan de orde zijn.

De jongere...

- is een kind van gescheiden ouders.
- is het oudste kind van het gezin.
- verloor zijn moeder op 14-jarige leeftijd.
- lijdt aan diabetes.

Hoe de jongere zulke feiten ervaart en welke invloed ze hebben in zijn leven, wordt uit de feiten zelf niet duidelijk. Dat komt naar voren in de tweede dimensie.

1.2.2 Tweede dimensie: psychologie

De tweede dimensie, die van de psychologie, vertelt wat zich in de jongere afspeelt aan behoeften, gevoelens, gedachten, fantasieën en motivaties. Deze dimensie vertelt hoe de jongere de eerder genoemde feiten en gebeurtenissen heeft verwerkt of aan het verwerken is. Ze vertelt waar hun veerkracht ligt.

Hoe een jongere iets beleeft, hangt niet enkel af van de feiten. Sommige jongeren die gevluht zijn uit een oorlogssituatie, zijn zwaar getraumatiseerd. Andere, die iets vergelijkbaars of zelfs iets heftigers hebben meegemaakt, ervaren er juist weinig hinder van. De graad van hevigheid is dus niet objectief vast te stellen, terwijl dat wel zo lijkt te zijn als je alleen van de feiten uitgaat.

Enkele andere voorbeelden van de tweede dimensie, zoals je die bij jongeren kunt tegenkomen.

De jongere...

- is opgelucht dat zijn ouders eindelijk besloten hebben te gaan scheiden.
- voelt zich boos, omdat zijn vader bij zijn gezin is weggegaan.
- is gematigd enthousiast over de geboorte van zijn 15 jaar jongere zusje.
- heeft wekenlang verdriet over het overlijden van zijn hond.

Ieder mens beleeft dezelfde feiten op zijn eigen manier. In gesprekken met jongeren heeft de begeleider daarom een *bright-minded view* nodig. Met andere woorden: hij legt zijn eigen werkelijkheid niet op die van de ander. In plaats daarvan moet hij dom durven te zijn. Op die manier voorkomt hij grotendeels dat hij zijn eigen wereld en werkelijkheid projecteert op de ander. Een voorbeeld:

Nina vertelt haar mentor Anja op school over haar lastige situatie thuis. Haar zieke oma woont bij haar gezin in huis. Alle tijd en zorg gaat naar haar. Nina wordt voor haar gevoel totaal vergeten. Anja heeft vroeger in een vergelijkbare situatie gezeten. Ze luistert naar Nina's relaas en antwoordt: "Meid, ik snap je helemaal. Het voelt zo oneerlijk als je ouders je niet zien staan!"

De mentor van Nina is hier té empathisch. Anja verbindt zich zo sterk aan Nina en haar (voor haar herkenbare) verhaal, dat Anja's waarneming vertroebelt. Deze te sterke empathie is vooral gevoed door haar eigen subjectieve ervaring. Hierdoor ontstaat die vertroebeling, terwijl zij eigenlijk zoveel mogelijk 'onwetend' het gesprek in had moeten gaan. Daarmee zeggen we niet dat empathie een verboden zone is. Integendeel, het is een voorwaarde voor een goed gesprek. Mentor Anja impliceert dat ze volkomen begrijpt hoe Nina zich voelt. Een uitspraak als 'ik snap het' moet een begeleider te allen tijde voorkomen. Hij snapt het namelijk nooit volledig. De uitspraak impliceert dat hij voor 100% weet en begrijpt hoe de jongere zich voelt. Dat is simpelweg onmogelijk. In plaats daarvan zou hij zich verwonderd af moeten vragen wat een gebeurtenis voor de ander heeft betekend. Wanneer hij iets in het verhaal van de jongere herkent of denkt te begrijpen wat hij zegt, kunnen dit soort reacties passend zijn:

- 'Ik vermoed dat ik iets herken van wat je nu zegt. Klopt het dat...?'
- 'Kan het zijn dat je bedoelt...?'

Op deze manier kan de begeleider empathisch en tegelijkertijd onwetend blijven.

1.2.3 **Derde dimensie: interactie**

De derde dimensie gaat over patronen van waarneembaar gedrag en communicatie tussen mensen. Het gaat dus om de interactie. Hoe wordt er bijvoorbeeld feedback gegeven? Wat zijn de communicatiepatronen binnen een gezin? Hoe

reageert iemand bijvoorbeeld op tegenslag? Die patronen worden niet steeds benoemd; gezinsleden weten hoe ze werken en hoe de rollen verdeeld zijn.

De derde dimensie is een zichtbare dimensie; het gaat om het deel van het gedrag dat je aan de buitenkant kunt zien. Dat in tegenstelling tot de tweede dimensie, die vanbinnen aanwezig is. Toch geldt ook voor de derde dimensie dat een begeleider niet zomaar zijn betekenis mag geven aan het gedrag dat hij bij de jongere ziet. De één ervaart een uiting van boosheid bijvoorbeeld als iets naars, terwijl de ander het juist beleeft als een grote opluchting.

Nog enkele voorbeelden van de derde dimensie:

- Als het even lastig wordt in het gesprek, haalt de jongere zijn schouders op en verschuilt hij zijn gezicht achter zijn lange haar.
- Een ander gaat op zo'n moment juist over op een scheldkanonnade.
- De jongere komt bij afspraken met de mentor stevast tien minuten te laat binnen.

Jongerenwerkers krijgen vaak te maken met jongeren van wie het gedrag maatschappelijk gezien niet geaccepteerd wordt. Voorbeelden daarvan zijn alcohol- en drugsgebruik. Daarom is het des te belangrijker te weten dat hoe destructief het gedrag van een jongere ook is, het altijd een positieve intentie heeft. Enkele voorbeelden:

- Hilke heeft een alcoholverslaving. Elke dag drinkt hij minimaal een fles wijn leeg, tot grote ergernis van zijn vrouw. Ondanks dat Hilke het verschrikkelijk vindt wat hij zijn vrouw aandoet, kan hij niet stoppen met drinken. Hij heeft de drank nodig om de pijn te verzachten die hij voelt sinds zijn vader op 50-jarige leeftijd door een auto-ongeluk om het leven kwam.
- Sterre (15 jaar) schreeuwt in de klas boos naar haar mentor dat hij zich met zijn eigen zaken moet bemoeien. De tirade duurt een tijdje. Niemand kan haar tot bedaren brengen. Haar mentor loopt geschrokken weg. Hoewel Sterre het naderhand vreselijk vindt dat ze zo tegen hem tekeer is gegaan in het bijzijn van haar klas, voelt ze ook opluchting. Ze is blij dat de opgekropte emotie er eindelijk uit is.

1.2.4 Vierde dimensie: relationele ethiek

De vierde dimensie is de dimensie van de relationele ethiek. Relationele ethiek is de hoeksteen van de contextuele benadering. Voordat we de vierde dimensie nader toelichten, is het goed te benoemen dat 'ethiek' eigenlijk een besmet woord is. Het wordt vaak gekoppeld aan hoe dingen zouden moeten zijn, aan wat je

ethisch gezien verplicht bent. Van der Meiden schrijft in zijn boek *Van contextuele theorie naar praktijk*:

“ Het begrip ‘ethiek’ wordt gemakkelijk verward met het ‘zouden’ en ‘moeten’ van idealisme en moralisme. Maar dat was zeker niet de betekenis die Nagy daaraan heeft gegeven. Hij doelde juist op algemeen menselijke waarden. ... Met ‘relationele ethiek’ wordt in de contextuele theorie bedoeld op de verantwoordelijkheid van de mens en in het bijzonder de verantwoordelijkheid van de mens voor de gevolgen van zijn of haar handelen voor anderen.”

Bij relationele ethiek gaat het dus om de rechtvaardigheid van de relatie. De mens is een sociaal wezen. Ieder mens is verweven in een netwerk van relaties, waarbinnen het geven en ontvangen van passende zorg het dynamische kenmerk vormt.

Wanneer we dieper ingaan op de vierde dimensie, vallen een paar woorden op: loyaliteit, vertrouwen, betrouwbaarheid en geven en ontvangen. Het thema geven en ontvangen vormt de kern van dit boek.

Een aantal voorbeelden van de vierde dimensie:

- Een brugklasser komt thuis met haar rapport. Daarop staan allemaal hoge cijfers. Alleen voor wiskunde scoorde ze een zes. Haar ouders reageren enkel door te zeggen: “Wat jammer nou, van dat zesje!” In dit voorbeeld geeft het meisje haar ouders iets prachtigs: een goed rapport. Daarop antwoorden haar ouders in feite met de opmerking: “Dit is niet genoeg, wij willen meer ontvangen.” Geven en ontvangen zijn hier duidelijk uit evenwicht.
- Ilse van 16 jaar is slachtoffer van seksueel misbruik en geeft zichzelf daar de schuld van.
- Pepijn van 19 jaar verloor zijn beste vriend aan zelfdoding. Pepijn blijft achter met een enorm schuldgevoel. Hij vraagt zich af wat hij zijn vriend niet heeft gegeven wat hij hem wel had moeten geven.

Schuldig zijn en schuld hebben zijn onlosmakelijk verbonden met de vierde dimensie. De schuld vertaalt zich in bepaald gedrag en in een emotie, maar in de kern gaat het bij dit onderwerp om een disbalans tussen geven en ontvangen. In het geval van Ilse zit dat zo: door zichzelf de schuld te geven, ontnemt ze zichzelf de onschuld. Door zichzelf schuldig te verklaren, geeft ze zichzelf impliciet de boodschap dat ze invloed heeft gehad. In hoofdstuk 10 gaan we dieper in op de betekenis van invloedsbesef.

1.2.5 Vijfde dimensie: ontisch

De vijfde dimensie is de ontische dimensie. Dat wil zeggen dat het gaat om het 'zijn' van de mens. Mensen worden alleen mensen door andere mensen. Er is een wederzijdse afhankelijkheid.

Het boek *Tussen thuis en school* van Nieuwenbroek, Van Mulligen en Gieles zegt over de ontische dimensie het volgende:

“Onder ontologie verstaan we de leer van het Zijn. Het stamt af van de eeuwenoude Griekse filosofie. Ontologie is de tak van de metafysica die zich richt op het betekenisvolle Zijn. Zijn is existentie, bestaan. De ontologie richt zich op de fundamentele eigenschappen van de werkelijkheid en de verschillende verschijningsvormen van het Zijn. ... Het (de ontische dimensie) is een objectieve, meetbare dimensie die Nagy eerder als onderdeel zag van de relationeel-ethische dimensie. Later bepaalde hij dat de zijnsverbinding tussen individuen een aparte plek moest krijgen binnen het contextuele gedachtegoed.
Binnen de ontische dimensie zijn de rol van 'de Ander' en de rol van 'de Zelf' te onderscheiden. Een ontische relatie met de Ander is gebaseerd op een fundamentele zijnsafhankelijkheid van de band met de Ander. Het gaat er dus niet om wat iemand zegt of doet, maar enkel om het 'zijn' in relatie tot de ander.”

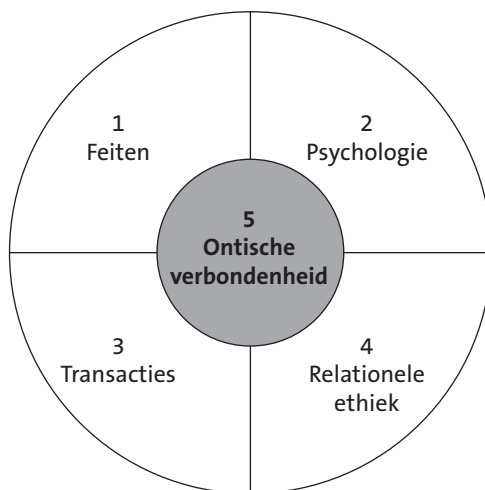
Als we naar geven en ontvangen kijken vanuit de vijfde dimensie, kunnen we stellen dat mensen afhankelijk zijn van dit thema op zijnsniveau. We denken daarbij ook nog eens terug aan wat filosoof Levinas daarover zei: “Ik word ik in het aangezicht van de ander.”

Een voorbeeld waarin de ontische dimensie een belangrijke rol speelt:

Selin heeft al een tijd depressieve klachten. Het gaat steeds slechter met haar en ze trekt zich in haar eigen wereldje terug. Daardoor raakt ze volledig geïsoleerd, met als gevolg dat ze nog dieper in de put komt.

In de ontische dimensie is de noodzaak te vinden van het hebben van menselijke hulpbronnen. Selin trekt zichzelf niet zonder hulp uit de depressie. Daarvoor moet ze in contact met anderen zijn. Wanneer je met jongeren werkt, is het daarom altijd van belang op zoek te gaan naar menselijke hulpbronnen die aanwezig zijn in de context van de jongere zelf. Alleen zo'n hulpbron is in staat de jongere weer te verbinden met zichzelf. Daar heeft hij de ander voor nodig.

Als we de vijf dimensies visueel zouden samenvatten, komt dat eruit te zien zoals in figuur 1.1.

Figuur 1.1. De vijf dimensies van de contextuele benadering
Bron: Van der Meiden, 2020.

De eerste vier dimensies zijn allemaal evenveel een aspect van de relationele werkelijkheid. De vijfde, ontische dimensie staat in het centrum van de afbeelding, omdat al het andere draait om het 'zijn'.

Vanaf nu gaan we, met respect voor alle andere onderwerpen die de contextuele benadering rijk is, voornamelijk in op het thema geven en ontvangen. Dit eerste hoofdstuk vormt vooral een kader, zodat duidelijk is waar het thema vandaan komt. Geven en ontvangen is niet een opzichzelfstaande entiteit. Het is ingebed in een groter, systemisch geheel. Een onderwerp waarvan je verwacht dat het simpel en eenvoudig is, drijft zowel de hulpverlener als de jongeren waar hij mee werkt waarschijnlijk met enige regelmaat tot wanhoop, omdat het zo verschrikkelijk ingewikkeld is. Dat is ook de reden dat we ons gerechtigd voelden er een boek over te schrijven.

Nu we hebben geduid waar het thema geven en ontvangen zijn wortels heeft, wordt het tijd om te kijken welke impact het kan hebben op het leven van jongeren. Daarover gaat hoofdstuk 2.